

Sergüzeştâmeden Hatıratâ Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân

Serguzestname, A Transition Work from Adventure Book to Memoirs

İsrafil BABACAN*

*Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

e-mail : ibabacan76@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.541380>

Sorumlu Yazar / Corresponding Author
İsrafil Babacan, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Ankara / Turkey

ORCID : 0000-0002-5613-3940

Geliş Tarihi / Received : 18.03.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 11.04.2019

Atıf / Citation
BABACAN, İsrafil (2019). Sergüzeştâmeden
Hatıratâ Geçiş Eseri: Mihnet-Keşân. *Akademik
Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (1), 1-13.
DOI: 10.34083/akaded.541380

Öz

Klasik Türk Edebiyatı'nda gerçekçi anlatıma sahip hatıra esaslı türlere ve anlatım biçimlerine çok sık rastlanmadığı bir gerçektir. Aslında bütün Doğu ve İslam edebiyatlarında durum bundan farkıdır. Söz konusu yoksunluğun İslam kültüründeki temel nedeni, birey ile bireye ait dünyevi rabitaların dile getirilmesinin din ve tasavvufça hoş karşılanmamasıdır. Ayrıca yüzyıllarca eleştiriyi kapalı siyasal ve sosyal yapı içinde yaşamak da önemli bir etkidir. Fakat modern manada olmasa da tezkireler, geleneksel tarih, vekâynâme, gazavatnâme, seyahatnâme ve benzeri türden eserlerde, dağılık ama önemli anılara rastlamak mümkündür.

Klasik Türk şiirinde geleneksel türlere nispetle daha gerçekçi anlatıma sahip sergüzeştâmeler, genellikle mesnevi nazım şekliyle manzum kaleme alınan edebî ürünlerdir. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar kesintisiz biçimde vücuda getirilen bu türden eserlerde, göreceli bir realizm ön plandadır. Ancak bu durum, XIX. asır edebiyatımızda Batılılaşma ile birlikte ortaya çıkan pozitivist gerçekçilikle mukayese edilemez.

Bununla birlikte, XIX. yüzyılın başında siyasî nedenlerle İstanbul'dan Keşân'a sürülen Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1829) yaklaşık bir yıl süren sürgün hayatı sırasında, 1823-1824 yılları arasında kaleme aldığı Mihnet-Keşân adlı mesnevisi, dikkat çekici bazı yenilikler içerir. Eserde şekil açısından geleneksel mesnevilerde görülmeyen çeşitli niteliklerle birlikte, gerçekçi tasvirler, kronolojik olay örgüleri, realist zaman-mekân-şahıs dizini, modern hikâyeleri andıran dönüşlülük ve psikolojik tahlilden hareketle oluşturulan anlatım tarzı, onu aynı dönemde kaleme alınan mesnevilerden tür ve şekil açısından farklı kılar.

Bu farklılıklar, Mihnet-Keşân'ı, edebiyatımızda hatırat türünün öncüsü sayılabilecek bir niteliğe taşımıştır. Biz çalışmamızda Mihnet-Keşân'ı, bir yönüyle klasik mesnevi olması açısından Divan şiiri araştırmaları yöntemleriyle ve başka bir bakışla modern hatırat nitelikleri taşıması dolayısıyla yeni metotlarla inceleyeceğiz. İnceleme sonunda, söz konusu eserin, modern hatırat türünün edebiyatımızda ortaya çıkışına nasıl öncülük ettiğini açıklığa kavuşturmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sergüzeştâme, Hatırat, Mesnevi, Seyahatname, Klasik Türk Edebiyatı

Abstract

It is the fact that memorial-based type and narrative forms with realistic narration are rarely seen in Classical Turkish Literature. This situation is not different in all East and Islamic literature actually. We believe that the fundamental reason for the poverty in Islamic culture is that the expression of the individual and individual worldly relations is not tolerated in religion and mysticism. In addition, living in a closed political and social structure against criticism for centuries is also an important influence. However, it is possible to find scattered but important memories in the works of poet histories, traditional histories, chronicles, holy war books, travel books and so on.

The adventure books which have more realistic narrative than traditional forms are generally written in the form of mesnevi verses in Classical Turkish Poetry. A relative realism is in the forefront at that kind of works, which is written in a continuous way from XV th to XIX th century. This situation, can not be compared with the positivist realism that emerges with westernization in our literature in XIXth century.

However, there is some remarkable novations in Mihnet-Keşân, written at the period of 1823-1824, by Keçecizâde İzzet Molla (d. 1829), who had been expelled during his lifetime of exile for about a year from Istanbul to Keşân for political reasons at the beginning of the nineteenth century. It makes differences in terms of realistic pictures, cranial event patterns, realistic time-space-person sequences, transformations resembling modern stories, psychological analyzes, and narratively created from facts, the various styles of art that are not seen in the traditional mesnevis in terms of shape,

The most important of these differences are the qualities that make Mihnet-Keşân, is characteristics that can be considered as the pioneer of the memoirs in our literature, as seen in our work. In our study, we will study on Mihnet-Keşân with methods of Divan poetry research that determines the characteristics distinguishing from the classical mesnevi style, as well as new methods that reveal that it is a modern memoir. At the end of this review, we believe that this work will reveal clearly how the modern memoirist leaped in our literature.

KeyWords: Adventure Book, Memoir, Mesnevi, Travel Book, Classical Turkish

Giriş

XIX. yüzyıl, edebiyatımızda pek çok değişim ve dönüşümün yaşandığı bir asırdır. Bu sırada zihniyet ve estetik değişimine bağlı tedricî gelişen yenilikler, şiir ve edebiyat üzerinde hemen baskın hale gelmez. Her türlü değişim ve dönüşüm, eski anlayışla birlikte, onunla iç içe, bazen uyumlu bazen uyumsuz biçimde ortaya çıkar.

Bilhassa şiirdeki değişim ve dönüşüm, sosyal hayat ve insan psikolojisine divanlarda yer alan geleneksel şiirlere nispetle açık olan mesnevîlerde daha belirgindir. Zaten XIX. asırda, “her ne kadar eski dönemlerde olduğu gibi çeşitli konularda mesnevîler nazmedilmiş olsa da, toplum hayatında Batı tesirinin hissedilmesine bağlı olarak realist konular itibar görek mesnevîler gittikçe kısalmış” (Kartal 2013: 366) ve konu bakımından çeşitlenmiştir.

Bizim incelememizin konusu, Keçecizâde İzzet Molla'nın (ö. 1829) 1823 tarihinde başlayan bir yıllık Keşân sürgününün meyvesi olan Mihnet-Keşân'ın, mesnevî tarihinde realist anlatısı sayesinde çoklu tür özellikleri bakımından ön plana çıkmıştır. Daha önce, onun çeşitlilik gösteren tür özellikleri hakkında farklı değerlendirmelerin yapıldığı vakidir.

Bazen Eski Türk edebiyatında bir nüve ya da tema halinde beliren kimi edebî nitelikler, Yeni Türk Edebiyatı'nda sonraları bağımsız hale gelebilir. Bu düşünce ile hatırat türüne bakış, bizi kaçınılmaz bir şekilde Mihnet-Keşân ile yüz yüze getirmiştir.

I. Mihnet-Keşân'ın Şekil Özellikleri, Önemi ve Edebî Türünü Belirleme Sorunu

Mihnet-Keşân, yerli-yabancı hemen her edebiyat tarihçisinin ve araştırmacısının dikkatini çekerek çok yönlü değerlendirmelere tabi olmuş bir mesnevîdir. Bu yüzden devrinde ve sonrasında çok okunduğu açıktır. Çok okunmasının başlıca nedenleri, “konusunu gerçek hayattan alarak XIX. asır taşra hayatına ışık tutması, farklı hikâye etme tekniklerinden yararlanması, hepsinden de önemlisi mizahî anlatımının ağırlık taşıması” (Gökalp 2006: 28-29) şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca devrinin sosyo-kültürel hayatına ışık tutarak edebiyata günlük hayatın yansıtılmasının revaç bulduğu bir dönemde kaleme alınması, dikkatleri bu eser üzerine yoğunlaştırmıştır.

Asında Mihnet-Keşân, umumî anlamda şekil bakımından, Divan edebiyatındaki geleneksel mesnevîlerden önemli bir farklılık göstermez. Eserin ana metni, edebiyatımızda “Şehnâme” kalıbı diye bilinen “fa'ülün fa'ülün fa'ülün fa'ül” kalıbıyla kaleme alınmıştır. Bu kalıp edebiyatımızdaki pek çok klasik mesnevîde kullanılmıştır. Bununla birlikte Mihnet-Keşân'ın farklı yerlerinde, birisi rübaî kalıbı olmak üzere, dokuz farklı vezne yer verilmiştir. Eser, temelde mesnevî nazım şekliyle yazılmasına rağmen içinde türlü sayılarda gazel, kıt'a, kasîde, rübaî ve tahmis de yer alır. Ayrıca geleneksel mesnevî yapısında yer alan giriş, konunun işlendiği kısım ve bitiş bölümlerini içermesi bakımından da Divan şiirinin ruhuyla uyumlu olduğu görülür (Özyıldırım 2002: 58-59 ve 66). Besmele, münâcât, na't ve devrin sultanına övgü gibi kalıplaşmış giriş hususiyetlerini de içerir. Gelenekte olduğu gibi asıl bölüm, “Âgâz-ı Destân ve Şikâyet ez-Cihân” başlığıyla başlar (Korkmaz 1998: 61). Ayrıca eserdeki alt başlıklar, yine klasik mesnevîlerde olduğu gibi Farsça başlıklardır.

Daha sonra ayrıntısıyla bahsedeceğimiz üzere Mihnet-Keşân'ı geleneksel mesnevîlerden ayıran “bireysel bakış açısı” ve “edebî tasvir” yönü, mesnevî geleneğimizde görülmeyen bir nitelik değildir. Örneğin Tâcî-zâde Cafer Çelebi'nin, XV. yüzyılda sergüzeştname türünde mesnevî nazım şekliyle kaleme aldığı *Heves-nâme*'sinde, daha sonra Mihnet-Keşân'da rastlanacak bireysel bakış açısıyla zaman ve mekâna şahitlik eden edebî tasvir oldukça canlıdır (bakınız: Sungur 2006). Ancak bu tür örnekler XIX. asırdan evvel sık rastlanmadığından İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'da, söz konusu niteliği edebiyatımızda sistemleştiren ilk mesnevî şairi olduğunu söyleyebiliriz.

Mihnet-Keşân'ın özgünlüğü, yazılış maksadı ve içeriği hakkında da türlü değerlendirmeler yapılmıştır. Onu, İzzet Molla'nın "Keşân sürgününün ayrıntılı hikâyesi" diye vasıflandıran Gibb'e göre Mihnet-Keşân'da her şey ayrıntılı bir şekilde tasvir edilir. "Şairin İstanbul'da tutuklanması hâdisesi, cebrî seyahatinde ara verdiği bütün safhalar, muhafızlar ve maiyetindekilerle sohbetleri, şehir halkının kendisine anlattığı hikâyeler, hatta yaysız arabasında sarsıntılar içinde giderken kendisini kaptırdığı hayalleri ve gündüz düşleri de bu anlatı içinde yerini alır" (Gibb 1999: 475). Eserin ikinci bölümü ise şairin yaşadığı bir aşk hikâyesinin geniş tasvirinden ibarettir. Kısacası Mihnet-Keşân'da, "yalnız çekilen sıkıntılar değil, mutluluklar, hayranlıklar, aşklar, anlık ve günlük değişen duygular, görülen yerleşim birimleri, kurulan hayaller, duyulan vakalar, yazılan gazel mektup ve manzumeler, alınan mektuplar, ziyaret için gelen dostlar, İstanbul'dan gelen haberler gibi hayatın pek çok yüzü, bazen tasvirî, bazen hisli, bazen de ironik bir üslupla anlatılır" (Coşkun 2007: 335). Görüldüğü üzere eserde, hem klâsik edebiyatın anlatı türlerine ilgi duyan geleneksel okuyucu için, hem de yüzünü Batıya dönen ve oradan gelen hikâye ve roman gibi türlere ilgi duyan modern okuyucu için fazlasıyla malzeme mevcuttur. Dolayısıyla Mihnet-Keşân, sosyo-kültürel, tarihî ve psikolojik açıdan, devrinin benzersiz bir kaynağıdır.

Mihnet-Keşân'ın yukarıda zikredilen zengin ve çeşitlilik gösteren muhtevasına rağmen Tanpınar onu, "eskilere hemen hemen bir şey ilave etmemek"le itham eder. Bununla beraber, "hepsi birden ve Molla'nın sergüzeştî etrafında toplanınca, biraz zorla dahi olsa, yaşanan hayata açılmış bir pencere tesirini yaptıkları da inkâr edilemez" (Tanpınar 1997: 92). Tanpınar'ın bu yargısının ihtiyatla karşılanması kanaatindeyiz. Çünkü Tanpınar, İzzet Molla'da olması gerekenden fazla bir beklenti içindedir. İzzet Molla yaşadığı dönemde, Tanpınar'ın beklediği derecede Batılılaşmış, hemen neredeyse "modern hikâye" şekline bürünmüş bir eser ortaya koyamazdı. Çünkü ne o devirdeki edebî ortam, ne Molla'nın aldığı eğitim ve ne de eserde kullanılan geleneksel mesnevî usulleri buna izin verirdi. O yalnızca mizacının ve geniş ufkunun kendisine sunduğu imkânlarla ve biraz da mizahî karakterinin yol göstermesi neticesinde, adeta "el yordamıyla" yenilikler peşinde koşmuştur.

Mihnet Keşân'ı, getirdiği yenilikler ve garplılaştıran edebiyatımız açısından değerlendiren bir çalışmaya göre İzzet Molla, "alışılmış mesnevî geleneğinin sınırlarını ferdi intibâ, serzeniş ve teessüflerin ifadesiyle bir hayli zorlamıştır. Türk edebiyatına -Batı roman türü gelmeden önce- insan psikolojisine kesin ve net bir tavırla ilk yaklaşımın Molla'nın eserinde görüldüğünü söylemek pek hatalı olmayacaktır" (Korkmaz 1988: 25). Bu bakış açısı, yukarıda da değindiğimiz gibi, İzzet Molla'nın, "çok da planlanmadan", daha sonra edebiyatımızda ortaya çıkacak şuurlu batılılaşmaya kapı araladığını göstermektedir.

Başka bir çalışmada Mihnet-Keşân, "yenileşme sorunsalının varlık gösterdiği ilk örneklerden biri" diye vafedilir. Buna göre eser, "bağlı bulunduğu edebî gelenek içinde bireyselleşmenin ön plana çıktığı ilk örnek olması bakımından önemli olduğu kadar geleneksel kalıpların dışına çıkan modern özellikleri dolayısıyla da dikkate değerdir". Dolayısıyla "bireyin ve gerçeklik algısının farklı bir boyutta ele alındığı bir metin olarak son derece önemlidir" (Tüzin 2008: 8). Zaten genel anlamda Mihnet-Keşân'ı klâsik mesnevîlerden ayıran nitelik de budur. Bireysel algı ve psikoloji açısından eseri farklı kılan nitelik bu noktada ortaya çıkar. Ancak burada araştırmacının söz konusu tespiti kadar önemli olan nokta, İzzet Molla'nın "mücbir sebeplerle" bireyin gerçeklik algısına yönelmesidir. Çünkü o, kendince "hiç hak etmediği bir sürgüne" ve bir arada yaşamayı hiç düşünmediği "sıradan insanların" ilgisine mazhar olması suretiyle bireysel/psikolojik anlatıya sarılmıştır.

Cumhuriyet sonrası yapılan akademik çalışmalarda eserin hikâye etme tarzı, gerçekçiliği, tasvir gücü ve bireyselliği yanında en fazla tartışılan yönü, hangi edebî tür içinde değerlendirileceğidir.

Mihnet-Keşân'ın edebî türü hakkında yaygın kanaat, onun bir “sergüzeşt-nâme olduğu düşüncesidir. Ancak, içindeki muhteva ve şekil zenginliği, türü hakkında çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Bilindiği gibi, “Farsça ser (baş)ile güzeşt (geçmek) filinden oluşan ser-güzeşt kelimesi, bir kişinin başından geçen olay, hikâye, çekilen çile, macera demektir. Bunun yine Farsça nâme (mektup, risale) ile birleşmesinden meydana gelen sergüzeşt-nâme terimi, kişilerin başlarından geçen olayları ve bu olaylarla ilgili duygu ve düşüncelerini doğrudan ya da kurmaca unsurlarla zenginleştirerek kendi ağızlarından anlattıkları eserlerin ortak adıdır” (Tavukçu 2009: 559). Aslında Mihnet-Keşân'ın giriş kısmında yer alan şu beyitte şair, onu açık bir şekilde “sergüzeşt” olarak nitelendirmektedir¹:

Benim ile derd ortağıdır kalem
N'ola **ser-güzeştim** ederse rakam (by. 105)

Başka bir yerde şair, “hasbihâl” tabirini gerçek anlamında mı yoksa terimsel manada mı kullandığı belirgin olmayacak biçimde zikretmek suretiyle kafa karışıklığına yol açar:

Yaraşmaz degilşâ 'irekîl ü kâl
Bu oldu hemânbâ'is-i **hasb-i hâl** (by. 163)

Fakat bu durum sergüzeşt-nâmeler için olağan karşılanmalıdır. Çünkü bazı edebî türlere ait örneklerin sergüzeşt-nâmelere yer alması veya o türle konuyu işleyiş üslubunun benzeşmesi bir karışıklık nedenidir. Klasik Türk Edebiyatı'nda, hem bir üslubu hem de edebî bir türü karşılayan hasbihaller, sergüzeşt-nâmelere en yakın metinlerdir. Hasbihallerde şairler, “kurmaca hikâyelerden yararlanarak kendi duygu ve düşüncelerini dile getirirler” (Tavukçu 2009: 559). Bahsedilen bu yapının, Mihnet-Keşân'da yer yer belirginleştiği hemen göze çarpmaktadır.

Mihnet-Keşân üzerine geniş bir tahlil çalışması yapan Korkmaz, mesnevî yapısıyla kurulan onu sergüzeşt-nâmelere yakın görür. Fakat İzzet Molla'da, olayları birbirine bağlayan güçlü bir merak duygusu olmadığını belirtir. Ayrıca eserin mekân tasvirlerinde, şehrengizleri ve seyahatnameleri hatırlatan tecrübe kaynaklı nitelikler olduğunu da ekler (Korkmaz 1988: 63). Zira İzzet Molla, “kimi zaman en hayalperest şairleri ve en melankolik âşıkları dahi kıskandıracak beyitlere yer verse de metin boyunca tam bir realisttir” (Ceylan, Yılmaz 2007: XLII).Mihnet-Keşân'ın türü üzerindeki bu tartışmalar, son 20-30 yılı kapsar. Aslında Cumhuriyetin ilk dönemlerinde eser üzerine yapılan araştırmalarda onun sergüzeşt-nâme olduğu hakkında hemen hemen ittifak vardır. İlk olarak Levend onu tam bir ayırım yapmadan, sergüzeşt-nâme ve hasbihâller içinde sayar (Levend 1973: 142). Ünver de aynı görüştedir (Ünver 1986: 443). Aslında Minnet-Keşân'ın kendi içindeki kimi özelliklere baktığımızda da eserin sergüzeşt-nâme olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü eserde Tertib-i Mâlihûlyâ, Sıfat-ı Hüsn-i Ân Perî-Ruhsâr ve Sıfat-i Cîsr-i cesim gibi konu başlıklarının yer alması, şair tarafından bizzat “sergüzeşt” diye nitelendirilmesi, eserin ilk kısmında açıkça şairin hayat hikâyesinin bir kısmının aktarılması ve nazım şeklinin tür ile uyumlu olması bu kanaati daha da pekiştirir.

Hasbihâl ve sergüzeşt-nâme türündeki manzum eserlerin önemli bir kısmında şairlerin gayesinin, hayatta, özellikle de gurbette, çekilen sıkıntıların dile getirilmesi (Coşkun 2007: 333) olduğu düşünülürse Mihnet-Keşân, anılan bu iki edebî türe de dâhil edilebilir. Ancak adında bizzat “sergüzeşt-nâme” ifadesinin geçmediği eserlerin, kimi incelemelerde hasbihâl içinde anılması konuyu içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır (Gökalp 2006: 6). Buna rağmen sergüzeşt-nâmeler dikkatli bir tasnife tabi tutulduğunda, Mihnet-Keşân'ın durumu biraz açıklığa kavuşmaktadır. Şöyle ki; yakın bir zamanda manzum sergüzeşt-nâmeler üzerine yapılan bir çalışmada bu tür eserler iki gruba ayrılmıştır: Otobiyografiye dayanan kurmaca sergüzeşt-nâmeler ve hatıra esaslı sergüzeşt-nâmeler. Buna göre kurmaca sergüzeşt-nâmeler, şairlerin yaşamlarından esinlenmekle

¹ Bu bölümde kullandığımız beyitler, şu çalışmadan alınmış ve beyit numaraları buna göre verilmiştir: (Özyıldırım 2002)

birlikte, kurmaca unsurlar içermeleri nedeniyle gerçek yaşamla olan bağlantıları büyük ölçüde eserin çerçevesini oluşturan hikâyeden ibarettir. Bu eserlerde şairlerin yaşadıkları hâdiseler, eserlerin konusu için yalnızca hareket noktasıdır. Bu grupta yer alan sergüzeştñâmelerde şairler, ya başlarından geçen bir aşk serüvenini hareket noktası olarak belirleyip kurmaca unsurlarla zenginleştirerek okuyucuya aktarmışlar ya da kendi duygu ve düşünce dünyalarını kurmaca aşk hikâyeleriyle dile getirmişlerdir. Hatıra türünde olanlarda ise, şairlerin başından geçen sürgün, aşk, azil, hastalık, yolculuk gibi hâdiselerden biri ya da birden fazlası veya hayat hikâyelerinin tamamı konu edilir. Hatıralar grubunda değerlendirdiğimiz sergüzeştñâmelerde anlatılan kişi, mekân ve hâdiseler tamamen gerçek hayattan alınmıştır (Gökalp 2006: 7-8). Bu durumda Mihnet-Keşân sergüzeştñâme olarak değerlendirildiğinde hatıra türünde olanlar içine girmektedir.

Öte yandan hatıra türünde olan sergüzeştñâmeleri, “şairlerin hayat hikâyelerini ele alanlar” ve “bir dönemi ya da bir hadiseyi ele alanlar” şeklinde yapılan tasnifte Mihnet-Keşân, ikinci grup içinde yer almıştır (Gökalp 2006: 9). Bize göre de eser eski bakış açısıyla sergüzeştñâme olarak nitelendirilecekse, bu ikinci grup içinde yer almalıdır. Çünkü sadece şairin Keşân sürgünü dâhilinde yaşadığı serüveni söz konusu etmektedir.

Gerçek şu ki İzzet Molla Mihnet-Keşân’da kendi devrinden önceki ve devrindeki Batılılaşma tecrübelerini fark etmekle birlikte, geleneğin merkez noktasına pergelin bir ucunu yerleştirmiş ve diğer ucunu olayların ve mizacının el verdiği imkânlarla açmış bir şairdir. O aslında Mihnet-Keşân’da, “şahsî sergüzeştñâmesi”ni yazmakla birlikte geleneğin ve o dönemki modernitenin imkânlarını ziyadesiyle kullanmak istemiştir. Böylece, fark etmeksizin, hasbihal/seyahatnâme ya da hatırat gibi farklı edebî türlerin sınırlarını ihlal etmiştir.

Bununla birlikte, Mihnet-Keşân’a yeni bir bakışla yani modern türler açısından yaklaştığımızda eserdeki pek çok niteliğinin, anı/hatıra türüyle de bağdaştığını görmekteyiz.

II. Mihnet-Keşân’a Modern Yaklaşım ve Eserin Hatıra Türüyle İlişkisi

Klâsik Türk Edebiyatı ya da Divan Edebiyatı olarak adlandırdığımız edebiyatta realist ve kişisel bakış açısına dayalı hatıra esaslı türlerin zengin olmadığı görülür. Esasında özelde Doğu, genelde İslâm dünyasında bu tür anlatıların ön planda olmadığı bir gerçektir. İslam dünyasında bunun sebebinin, din ve tasavvufta benliğin ve kişisel tasvirin hoş görülmemesi düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Zira din ve tasavvuf, “nefsin ve nefse ait rabitaların” dile getirilmesini uygun bulmaz. Ayrıca Klâsik İslam edebiyatlarında (Türk, Arap ve Fars), ortak bir şahsiyetin, zaman ve mekân anlayışının olması, bireysel tecrübe, zaman ve mekân tasvirlerini silik kılmıştır.

Konuya siyasal ve sosyal açıdan yaklaşan bir görüşe göre, bizde hatıra esaslı edebî türlerin az olmasının nedeni “insanımızın yaşam karşısında aldığı tavır”dır. Buna göre, bir kimsenin anılarını yazması, kendisi ve çevresiyle hesaplaşması, yaşadığı dönemi yargılaması demektir. Oysa uzun yıllar böyle bir gereksinim duyulmamıştır. Toplum, içinde yaşadığı ya da karıştığı olayların belleğinde bıraktığı tortuya bir anlam yükleyememiştir. Bu bir bakıma, kişiliği biçimlendiren toplumsal yapının sonucudur. Nitekim toplumsal yapıdaki değişim ve dönüşümlerle birlikte bizde de anı türü doğmaya başlar. Özellikle 1908’den sonra anı nitelikli yazılar çoğalır (Özdemir 1972, 401). Bir başka görüşe göre, aslında eski edebiyatımızın pek çok türü içinde dağınık bir şekilde hatıralar yer almakla birlikte asıl sorun, bunları derleyip toparlayarak sistemli bir şekilde değerlendiremeyişimizdir (Olgun 1972: 406-407). Gerçekten de tezkirelerde, tarih kitaplarında, vekâyinâmelerde, gazavatnâmelerde, seyahatnâmelerde ve daha pek çok türden eserde, dağınık hatıra örneklerine rastlamak mümkündür. Doğu dünyasına baktığımızda, genel anlamda, anı yazmanın didaktik amaçlı olduğu noktasında bir görüş mevcuttur. Buna göre, “yaşamöykülerinden, anılarından, menkıbelerinden söz edilen kişiler, hangi toplum katına

giriyorlarsa onların yaşamları dikkatle izlenir ve örnek alınır. Amaç bu olunca anıların değeri değişir” (Olgun 1972: 404). Dolayısıyla Şark'ta yazılan geleneksel hatıralarda, realist tasvir ile psikolojik derinliğe sıkça rastlamak pek mümkün görünmemektedir.

Bu doğrultuda, Mihnet-Keşân'a yapılacak modern bir yaklaşım, onun hakkında bambaşka ufuklar açarak eserin sergüzeşt-nâmelerden çağdaş hatıratı geçiş özellikleri gösterdiğini ortaya koyacaktır. Öncelikle modern anıların genel niteliği olan “kişinin yaşamının belli bir sürecini içine alması” (Olgun 1972: 40) kaidesi, Mihnet-Keşân ile bire bir uyumludur. Çünkü eser, İzzet Molla'nın bir yıllık sürgününün serüvenidir. Nitekim bu doğrultuda yapılan bir araştırmada, İzzet Molla'nın söz konusu eserde, kendi hayatından mesnevîsine aktardığı olayları, sade bir dille anlatması, günlük konuşma ve halk söyleyişlerine yer vererek anlatımı sürekli canlı tutmayı başarması da (Korkmaz 1988: 33-34) açıkça hatırat üslubunu hatırlatmaktadır. Ancak eserde, söz konusu üslup nitelikleri dışında, ileride bahsedeceğimiz üzere, kimi muhteva özellikleri de mevcuttur.

Diğer modern bir yaklaşıma göre Mihnet-Keşân, “baştan sona bireysel yaşantıların gerçek zaman ve uzam çerçevesinde ele alınıp işlendiği ve olayların büyük oranda gerçek kişiler üzerinden geliştiği bir anlatıdır”. Ayrıca eserde, “sürgündeki bir şairin bireysel yaşantısı hemen her yönüyle gözler önüne serilir ve anlatılanlar sadece şairin kişisel yaşantısının aktarımıyla da sınırlı kalmaz; şair, birey olarak yaşadığı toplumsal çevre, zaman ve mekân dâhilinde konuyu bir bütün olarak işler” (Tüzin 2008: 52-54). Öte yandan modern günlük yazarının yapacağı ilk şey “bildiklerini, gördüklerini bütün çıplaklığı ve çirkefliliğiyle açığa vurmaktır” (Bırsel 1972: 377) düşüncesi de yaygındır. Dolayısıyla olay örgüsü, zaman ve mekân açısından tamamıyla gerçeklere bağlı kalan şairin bu anlatısı, neden bir “hatırat” olarak da nitelendirilmesin? Örneğin Mihnet-Keşân'da, “Mübâşir Ağa'nın İkrâmı Hikâyesidir”² adlı hikâyede şair, Mübâşir Ağa'yı, adeta modern hatıratları andırır bir “çirkefliğe kayan gerçeklikle” şöyle tasvir eder:

*Ri'âyete hiç eksiki yok idi
Abes tesliyetler katı çok idi*

*Hamâkat eder kim zarâfet sanır
Beni görse nâz eyleyip utanır*

*Hülâsâ eşeklikte mümtaz idi
Kulağı başından ser-efrâz idi* (by. 523-525)

Çağdaş anlayışa göre, “anı yazabilmek, yaşamın bir bölümünü, başkalarının yaşamına girmeden, toplumsal çevreyi vermeden mümkün olamamıştır. Ama asıl amaç, daha çok kişinin kendi kendini, yaşadıklarını içtenlikle, yansız tarihçiyi asla yanıltmayacak bir tarafsızlık ve dikkat içinde anlatmasıdır. Anı yazarı, yaşamını, gördüklerini olduğu gibi anlatır. Bu gerçekçi niteliğiyle tarihçiyi yaklaşır; ama bir tarihçiden çok, bir romancı gibi kişisel tutum içinde bulunmalıdır” (Olgun 1972: 404-405). Mesela aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla, Keşân'a sürgün edilmesini gerçek bir tarih vererek anlatır:

*Zuhûr eyledikde bizim kil ü kâl
Bin iki yüz otuz sekiz idi sâl*

*Kadeh gibi dolmuşdumâh-ı münîr
O şeb idi nisf-ı Cemâd-ı âhir* (by. 171-172)

² Yazımın bu kısmından sonraki örnek metinler, şu eserden alınmış ve beyit numaraları buna göre verilmiştir: (Ceylan, Yılmaz 2007)

Ya da Büyük Çekmece ve oradaki insanları tasvir ettiği “Mahalle-i Çekmece-i Kebîr” ve “Vasf-ı Duhânî-Beççe der-Büyükçelmece” adlarını taşıyan bölümlerde olduğu gibi “başkalarının yaşamına ve toplumsal çevreye değinerek” eserine hatırat hüviyeti vermiştir. Bu duruma bir başka örnek de, sürgün yolu üzerinde gördüğü “Büyük Köprü”yü, modern hatıralara uygun şekilde romancı gibi kişisel bir tutum içinde betimlemesidir. Köprünün kim tarafından yapıldığı, deniz hizmetinde kullanıldığı, yirmi sekiz gözü ve yedi çıkıntısı olduğu gibi gerçekleri dile getirmekle birlikte, onu felek, Sırât, kemer kuşanmış hizmetkâr ve gökyüzü gibi unsurlara benzeterек tasvirine edebî roman niteliği katar:

*Göründü felek gibi Cısr-i Cesîm
Sırât'a eş ammâ bu bî-havf u bîm*

*Binâ etmiş anı Süleymân Hân
Görüp olsa hayrân n'ola ins ü cân*

*Gelip andan etdikçe azm-i sefer
Deniz hizmetinde kuşanmış kemer*

*Yigirmi sekiz göz felekten nişân
Gözün her biri bir yarım âsumân*

*İki dağ arasında ejder gibi
Yedi suffenin her biri ser gibi* (by. 439-443)

Modern anıların içine, kimi yazarlarca uydurulmuş vakaların da katıldığı söylenmiştir. Yani bazı anı yazarları, görüp işittiklerinin yanı sıra, görüp işitmedikleri şeyleri de katar kitaplarına (Birsell 1972: 377). Mihnet-Keşân'da İzzet Molla, melankoli halinde “Tertîb-i Mâlihulyâ, Evsâf-ı Sarây-ı Hulyâ” ve “Netice-i Hulyâ” gibi başlıklarla gerçekten yaşanmayan hayallerini anlatır.

Modern hatıratlarda, hatıra yazarının olay ve olgulara bakış açısı ile dünya görüşleri de önemli bir yer tutar. Böylece “aynı olaylar, başka başka kişilerce anlatıldığında, çok değişik sonuçlar verir” (Birsell 1972: 378). Mihnet-Keşân'da bu tür değerlendirmelere sık rastlanır. Mesela aşağıdaki beyitte İzzet Molla, mahlası yine İzzet olan dostuyla arasında geçen macerayı anlatırken bir anda aksiyona ara verir ve onun hakkında şu kişisel değerlendirmeyi yapar:

*Beni eyledi kendine yâr-ı gâr
O da bî-vefâ çıkdı encâm-ı kâr* (by. 306)

Eserin bazı bölümleri, tamamen bu özelliğe dayalı kurgulanmıştır. Mesela “*Mebhas-i Baht-ı Şâ'irân ve İlzâm-ı Ba'z-ı Sitem-Zarîfan*” (şairlerin bahtı konusu ve bazı kurnaz zorbaların susturulması) adlı bölümde, şairlerin bahtının dünya hükümdarı olsalar da kötü olduğu, İran'ın efsanevî padişahı Cem ile Osmanlı Padişahı Yavuz Selim'in genç ölümlerinin şairlik yeteneklerinden kaynaklandığı, padişah Kanunî eğer şiir yazmasa peygamber Hz. Süleyman gibi hayvanlara ve cinlere hükmedebileceği ve tarihe bakıldığında hünerli kimselerin hep şanssız oldukları gibi İzzet Molla'nın kişisel dünya görüşünü yansıtan iddialar yer almıştır:

*Nuhûsetdedir tali '-i şâ'irân
Eger olsa da pâdişâh-ı cihân*

*Pesend etdi tab'ın Fireng ü Acem
Mey-i kâma el sunmadan gitdi Cem*

Selîm-i Kadîm olmasa şî'r-gû
Dokuz yılda mevt eylemezdi gulû

Dahı Hân Süleymân-ı sâhib-kırân
Eger olmasa şâ'ir-i hoş-beyân

Cünûd-ı kevâkib olup leşkeri
Olurdu felekler de fermân-beri

Tevârîh-i eslâfa etdim nazar
Hudâ etmesin kimseyi pür-hüner (by. 1688-1693)

Ancak her şeyden öte, bir edebî eserin modern manada hatırat sayılması için, kişisel niteliğini korumak şartıyla, onda gerçeğe uygun ve içten olma vasıfları aranmıştır (Olgun 1972: 405). Zikredilen vasıflar çerçevesinde Mihnet-Keşân'a baktığımızda, eserin neredeyse tamamının bu şekilde kaleme alındığını görürüz. Örneğin aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla, bir içki meclisine katılımını gerçeğe uygun ve muhafazakâr bir toplumun aydınından beklenmeyecek ölçüde içtenlikle dile getirir ki bu üsluba ancak çağdaş hatıratlarda rastlanabilir:

Düşüp bâğa gezdik çemen-ber-çemen
Olup biz de gülşen gül-i dâğdan

Fakat mahrem-i râz idi duht-ı rez
Gehî araya sokulurdu çerez

Ne fikr-i cehennem ne zikr-i behişt
Ferâmûş olunmuşdu her hûb u zişt

.....
Hemân nûş kıl İzzetâ bâdeyi
Cehennemde yaydın ya seccâdeyi

Ferâmûş olunmaz bu gam bâdesiz
Onulmaz bu derd ü elem bâdesiz (by. 1274-1276/1279-1280)

İzzet Molla verilen şu beyitlerde ise, İstanbul'dan gelen mektupların bir müddet kesilmesi ve evlatları Fuat ile Reşad'dan haber alamaması üzerine hissettiklerini, adeta modern hatıratlarda görülecek derin psikolojik tasvirler şeklinde samimî bir edayla anlatır:

Felek benden aldı diğer intikâm
Kesildi vatandan selâm u peyâm

Ne yârimden aldım ne dilden haber
Felek çeşmimi etdi gül-mîh-i diğer

Fu'âd u Reşâd'ım Sitânbûl'dadır
Anınçün dü dîdem hemân yoldadır

Gözüm kulzüm-i hasrete dalmada
İki yana müjgânım el salmada

*Tamâm etdi kârım gam-ı iftirâk
N'ola eylesem mâtem-i iftirâk*

*Şebim rûz rûzum şeb etdi felek
Bana her ne varsa hep etdi felek* (by. 838-843)

Modern dönem anılarının diğer mühim bir vasfının da “yazar anılarını anlatırken kendisiyle ilgili gerçekleri örtmeye önem verip başkalarıyla ilgili gerçekleri kolayca açığa vurması” olduğu söylenmiştir. Bunun için anılara, “başkalarının kusurlarını, küçüklüklerini patavatsızlıklarını ve haksızlıklarını anlatan kitaplar gözüyle bakılabileceği” (Birsnel 1972: 377) belirtilmiştir. Bu durumun örneklerine Mihnet-Keşân’da sıklıkla rastlamak mümkündür. Mesela “Zuhûr-ı Ba’z-ı Etvâr ve Mukaddime-i İdbâr” (bazı durumların ortaya çıkışı ve talihsizliğin başlangıcı) bölümünde İzzet Molla, Ermeni Sarrafı Düzoğlu’nun mallarının haksızca müzayede edilmesi üzerine Halet Efendi’ye karşı aldığı tavrı ön plana çıkarırken, Halet Efendi’yi açıkça haksızlık, söz dinlememek ve patavatsızlıkla suçlamaktadır:

*Usât-ı re’âyâ edince zuhûr
Tükendi efendide akl u şu ‘ûr*

*Süleymân gibi geh sefer-ber olup
Gehî mûrlar ile ber-â-ber olup*

*Tedâbîr-i mekrûhaya başladı
Ne söylesem âteş gibi haşladı*

*Benim gibi âlemde var mı cesûr
Te ‘âruzda hiç etmemişdim kusûr*

*Ağır geldi merhûma hakk-ı kelâm
Hemân nefyime eyledi ihtimâm* (by. 145-149)

Buraya kadar yapılan incelemelerden anlaşılıyor ki hatırat, “yazarının yaşadığı, şahit olduğu ve işittiği olaylar çerçevesinde hayatını anlattığı otobiyografik bir edebî türdür. Gerçek hayattan hareketle kaleme alınan ve kurgusal bir metin iddiası taşımayan hatıratın edebî nitelik kazanması, bu türe dair sorgulana gelen bir meseledir” Ayrıca, “yaşanan olayların insan zihninde bıraktığı izlerden oluşan hatırat, geçmişe yönelerek yaşanmışı yansıtmaya isteği ön plandadır. Dikkati dış dünyaya dönük olan yazar, kendi perspektifinden yaşadıklarıyla ve gözlemledikleriyle ilgili intibalarına yer verir. Her ne kadar tuttuğu günlüklerden, notlardan, mektuplardan istifade etse de başvurduğu en önemli kaynak hafızasıdır (Özen 2017: 233-234). Zaten Mihnet-Keşân’da da hâkim olan üslup budur. Öte yandan bilindiği üzere hatıratın bir diğer özelliği de “şair veya yazarın iç konuşmalara yani monolog anlatım tarzına sık yer vermesi ve bireyi tüm çıplaklığıyla yansıtmaya”dır (Altunay 2014: 34). Anılan bu temel nitelikler göz önüne alındığında, İzzet Molla’nın Keşân sürgünündeki gerçek hikâyelerden yola çıkarak otobiyografi ve monolog esaslı anlatım tarzına dayalı Mihnet-Keşân’ının, hatıratın sınırlarına adım attığı söylenebilir.

Burada modern edebî türler açısından başka bir sorun ortaya çıkmaktadır: Acaba eser, modern yaklaşım açısından hatırat mıdır yoksa öz yaşam öyküsü (otobiyografi) midir? Yazarın, kendisiyle birlikte etrafındaki kişileri ve meydana gelen olayları değil, sadece kendi bireysel yaşamını, kendi kişilik tarihini anlattığı metinlerin otobiyografi (öz yaşam öyküsü) olması, bu noktada ayırt edici özelliktir (Karakoç 2008: 379). Oysa Mihnet-Keşân’da İzzet Molla, bireysel yaşamından hareket

etmekle birlikte daha çok dış mekân ve başka kişiler ile onlarla ortak olan serüvenleri üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla eseri otobiyografi diye nitelendirmek mümkün görünmemektedir.

Hatıratın etkili ve kalıcı olması için “gerçeğe uygunluk” ve “samimiyet” gibi iki temel niteliğe mutlaka sahip olması gerektiğini yukarıda söylemiştik. Hatırat yazarları, “bu gerçekçi özellikleriyle tarihçiye yaklaşırlar ama bir tarihçiden çok romancı gibi ferdi bir tutum içinde bulunurlar” (Çandır 2001: 53). İzzet Molla'nın eserindeki “ferdî tutum”u, tartışılmaz bir gerçektir. Tam da bu noktada eserin hatırat türüne iyice yaklaştığı söylenebilir.

Şu soruya verilecek cevap açısından da Mihnet-Keşân'ın hatırat türüyle ilişkisi anlam kazanmaktadır: Modern zamanlarda bir yazar veya şair neden hatırat yazar? Bunun sebepleri bir araştırmada şöyle sıralanmıştır:

“1. Unutulma korkusundan kurtulmak 2. Kişinin kaybolup gitmesine gönüllü razı olamayacağı bir gerçeği ortaya koymak 3. Yazma alışkanlığı içinde bulunmak 4. Birlikte yaşadığı kişilerden kimilerine karşı duyduğu hayranlığı belirtmek 5. Tarih ve kamuoyu karşısında hesaplaşmak, pişmanlık duygularını anlatarak rahatlamak, her çeşit günah çıkarmak 6. Gelecek kuşaklara bir ders vermek 7. Siyasal Hasımlarını Kötülemek ya da kendisini savunmak” (Olgun 1972: 405).

Yukarıda zikredilen hatırat yazma nedenleri, çoğunlukla Mihnet-Keşân'ın da telifine sebep olmuş gibi gözükmektedir. Zira bu maddelerden çoğunu yansıtan ifadeler kolaylıkla Mihnet Keşân'da tespit edilir. Yukarıda zikredilen nedenlerin Mihnet-Keşân'da sık görülenlerintek tek ele alırsak:

1. Aşağıdaki beyitlerde İzzet Molla'nın, yaşayıp yazdıklarının diğer insanlar tarafından unutulmasından korktuğu için bunları kayıt altına almak arzusunda olduğu görülmektedir:

*Konup ortaya vâkı 'ât-ı zamân
Gelirse eger yâda Mihnet-Keşân*

*Kimi acıyıp acı sözler bulur
Kimi der ki itlâk olunsâ n'olur* (by. 1701 ve 1703)

*Mekâtîbini cem'e kıl ihtimâm
Çalış etmeğe sen de ibkâ-yınâm*

*Eger yazmasa kâtibân-ı selef
Ne bilmem ne yer câhilân-ı halef* (by. 1730 ve 1731)

2. Şu beyitlerde İzzet Molla, kalemin en yakın dostu olduğunu ve dünya karşısında olsa yazmaktan vazgeçmeyeceğini belirtmektedir:

*Sen ey hâme destim gibisin benim
Seninle eder kâr u kesbi tenim*

*Ki sensin benim mâye-i sohbetim
Bu vahşetde hem-meclis-i ülfetim* (by. 611 ve 612)

*Cihân hasmım olsa ferâğ eylemem
Yine tab'a nazmı yasağ eylemem* (by. 168)

3. Mihnet-Keşân'ın en önemli muhteva özelliklerinden biri, İzzet Molla'nın birlikte yaşadığı kişilerden bazılarını duyduğu hayranlığı sık sık dile getirmesidir. Modern zamanlarda hatırat

kaleme alınmasının önemli sebeplerinden biri olan bu özelliği, Mihnet-Keşân'dan verilen şu örnek beyitler açıkça yansıtmaktadır:

*Biri geldi hâlim su'âl eyledi
Teselliyle def'-i melâl eyledi*

*Bölükbaşısıymış o sahraların
Değilmiş yabancısı peygam-berin*

*Müselmân bir âdem imiş ehl-i hayr
Anın gibi Müslim götürmez bu deyr* (by. 203-205)

*Refkim idi bir suhanver kişi
Bana mahrem olsun mu yâ her kişi*

*Aceb şâ'ir-i pâk-i azbü'l-beyân
Suhan-dân-ı sihr-âferîn-i zamân*

*Edîb ü natûk u vezâ'if-şinâs
Lebîb ü halûk u letâ'if-şinâs*

*Bu âlemde ancak hünerver odur
Nazîrim benim var ise ger odur* (by. 269-272)

4. Mihnet-Keşân'da şairin, tarih ve kamuoyuyla hesaplaşmak, pişmanlık ile itiraflarını dile getirmek ve bir çeşit günah çıkarmak gibi ifadelerin yer aldığı görülür. Bunların yeni zamanlarda, birer hatırat yazma sebebi olduğu unutulmamalıdır. Örneğin aşağıdaki beyitlerde şair, Hâlet Efendi'nin “ekmeğini yediği”ni söylemekle birlikte onun canı için mücadele ettiğini itiraf etmektedir. Buna rağmen başına gelenleri kabullenememekte ancak kaderiyle mücadelesini, “demir pehlivanla güreşmek” diye nitilemekten de kaçınmamaktadır:

*Kimin hânesin eyledim târümâr
Neden bu belâya ben oldum düçâr*

*Çalışdım ne münkirlerin def'ine
Savaşdım niçe şerlerin ref'ine*

*Neler çekdiğim Hak Te'âlâ bilir
Birazın dahı halk-ı dünyâ bilir*

*Yedim Hâlet'in nân-ı ihsânını
Çalışdım halâs etmeğe cânını*

*Kaderle meger pençeleşmek imiş
Demir pehlevânla güleşmek imiş* (by. 124-128)

Eserde, “Özr-hâhî-i Günâh ve Münâcât Ez-Dergâh-ı İlâh” (günahlara tövbe ve yüce Allah'a yakarış) adlı kısımda, şair geçmişte yaptığı kişisel ve siyasî hatalardan doğan suçlarını itiraf ederek içtenlikle pişmanlığını dile getirmektedir.

5. Modern zamanlarda, hatırat yazmanın belki de en önemli nedeni, siyasal hasımları kötüleyerek kendini savunma isteğidir. Bu özellik açısından Mihnet-Keşân'ı değerlendirdiğimizde, aslında

onun telif sebeplerinin merkezinde söz konusu nedenin yer aldığı söylenebilir. Daha eserin baş kısımlarındaki şu beyitlerde İzzet Molla, muhaliflerini iftiracı, gammaz, yalancı ve nifak içinde olmakla suçlamaktadır:

*Kabardıkça kirpi gibi dest-mâl
Atardı bana nâvek-i infi'âl*

*İşâret edip Nâzır-ı hayr-hâh
Bir ağızdan anınla eylerdik âh*

*Edip Ahmed Ağa ile ittifâk
Yahûdî bizi etdigamz u nifâk*

*Niçeiftirâlar edip Nâzır'a
Dürûğ idi bi'l-cümle hak hâzıra* (by. 133-136)

Sonuç

Klâsik Türk Edebiyatında bugünkü bakış açısıyla realist hatıralara yer verilen edebî türlere rastlanmaz. Çünkü eski din, tasavvuf, siyaset ve toplum sosyolojisi, bireyin benliğini tüm çıplaklığıyla yansıtmaya izin vermez. Zira günah, tövbe ve dünyevî rabitalar, İslam'a göre, yalnızca yaratıcı ile kul arasında değerlendirilir.

Bununla birlikte edebiyatımızda her bakımdan Batılı anlamda değişim ve dönüşümün yaşandığı XIX. asır, mesnevî vadisinde Mihnet-Keşân gibi tür, üslup ve muhteva bakımlarından renkli bir ürünün ortaya konduğu asırdır. Zira bu eser, klasik bakış açısıyla değerlendirildiğinde, sergüzeşt-nâme, hasbihâl, seyhatnâme, şehrengiz, latife ve hiciv; modern açılarından ise hatırat, hikâye hatta roman gibi pek çok türün özelliklerini içerir.

Aslında Mihnet-Keşân, şairi İzzet Molla tarafından daha eserin başında “sergüzeşt” diye vafedilmesine rağmen, müellifinin psikolojik derinliği, güçlü kalemi, tasvir gücü ve hafızası sayesinde, tür açısından yazıldığı devrin ötesine geçen bir mesnevî olmuştur. Bu yüzden sadece klâsik edebiyat araştırmacılarının değil, modern edebiyat araştırmacılarının da dikkatini çekerek çalışmalarına konu olmuştur. Zira modern hatırat türünde yer alan, “bildiklerini ve gördüklerini tüm çıplaklığı ile dile getirme, başkalarının yaşamı ile buldukları çevreyi anlatma, bazen hayalî yaşanmamış hatıraları da yazma, kendi dünya görüşünü yansıtmaya, gerçeğe uygun ve içten olma, kendisiyle ilgili gerçekleri örtüp değiştirirken başkalarıyla ilgili gerçekleri abartılı bir şekilde dile getirme, içe bakış ve monolog esaslı anlatı” gibi özellikler, her zaman bilinçli olmasa da, Mihnet-Keşân'da yer almıştır. Ayrıca modern zamanlarda hatırat yazmanın pek çok nedenine de eserde rastlamak mümkündür.

Bizden önce Mihnet-Keşân üzerinde çalışma yapan kimi akademisyenler, onda hatırayı çağrıştıran bazı niteliklere vurgu yapmışlarsa da ona bir türlü hatırat diyememişlerdir. *Biz, zaman-mekan-şahıs gerçekliği, realist eleştiricilik, çağdaş anı metinlerinin temel niteliklerini taşımak, anı yazma sebeplerini barındırmak gibi modern hatıra türünü anımsatan vasıflarından dolayı Mihnet-Keşân'ı, en azından sergüzeşt-nâmelerden hatıрата geçiş türündeki eserlerin ilk örneği olarak değerlendirmekteyiz.*

Kaynakça

Altunay, Korhan (2014). “Edebî Tür Olarak Mektup, Hatıra ve Günlüklere Yansıyanlar: Çanakkale’de Savaşan Askerlerin Mektup Hatıra ve Günlüklerinde Yer Alan Motivasyon Unsurları”.*Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*.S. 17.Güz.ss. 33-43. Çanakkale.

- Birsel, Salâh (1972). “Anı Üzerine”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*.C. XXX, S. 246.ss. 377-397.Ankara:TDK Yayınları.
- Ceylan, Ömür; Yılmaz, Ozan (2007).*Bir Sürgünün Şâheseri Mihnet-Keşân*.1. Baskı. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Coşkun, Menderes (2007). “Seyahatnâme ve Sefâretnâmeler.*Türk Edebiyatı Tarihi. C. II. 2. Baskı*.ss. 329-343. Ankara: KBY.
- Çandır, Muzaffer (2001). “Türk Edebiyatında Hatırat Türü ve Samet Ağaoglu’nun Hatıra Kitapları”.*SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi. S. 9*.ss. 53-82. Konya.
- Gibb, E.J.Wilkinson (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi C. III-IV. 1. Baskı*. (Çev. Ali Çavuşoğlu).Ankara:Akçağ Yayınları.
- Gökalp, Halûk (2006). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-nâmeler*. Doktora Tezi. ÇÜSBE. Adana.
- Karakoç, İrfan (2008). “Edebiyat Tarihi Kaynaklarından Hatıralar ve Osmanlı’dan Günümüze Edebiyat Hatıraları Bibliyografyası Üzerine Bir Değerlendirme. *Kebikeç*.S. 26.ss. 375-425.Ankara.
- Kartal, Ahmet (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. 1.Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kartal, Ahmet (2013). *Doğu’nun Uzun Hikâyesi-Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Korkmaz, Ramazan (1988).*Keçecizâde İzzet Molla ve Mihnet-Keşân Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi.FÜSBE.Elazığ.
- Levend, Agâh Sırrı (1973).*Türk Edebiyatı Tarihi. C. I*. Baskı sayısı yok. Ankara: TTK Yayınları.
- Olgun, İbrahim (1972). “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”. *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı. C. XXX. S. 246*.ss. 403-427.Ankara:TDK Yayınları.
- Özdemir, Emin (1972). “Anı ve Anı Dilimiz Üzerine”, *Türk Dili Dergisi Anı Özel Sayısı*.C. XXX. S. 246.ss. 398-402.Ankara:TDK Yayınları.
- Özen, İbrahim (2017). “Hatıranın Hikâye ve Roman Türüyle İlişkisi”.*TÜBAR XLI Bahar*. ss. 233-255. Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre (2002). *Keçecizâde İzzet Molla’nın Mihnet Keşân’ı ve Tahlili*. Doktora Tezi. AÜSBE. Ankara.
- Sungur, Necati (2006). *Tâcî-zâde Cafer Çelebi Heves-nâme (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. 8. Baskı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tavukçu, Orhan Kemal (2009). “Sergüzeşt-nâme Maddesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi. C. 36*.İstanbul: TDV Yayınları.
- Tüzin, Derya (2008). *Sürgün Yolunda Bir Yenileşme Serüveni: Mihnet-Keşân*. Yüksek Lisans Tezi. BÜESBE. Ankara.
- Ünver, İsmail (1986). “Mesnevî”. *Türk Dili Dergisi Divan Şiiri Özel Sayısı*.2. Baskı. S. 415-416-417.ss. 430-563.Ankara: TDK Yayınları.